

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

GÜÇ ZEHİRLENMESİ

Kamu Tercihi, Politik Psikoloji ve Politik Psikiyatri Perspektiflerinden Mutlak Siyasi Gücün Psikopatolojisi*

Coşkun Can AKTAN¹

Prof.Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

Güç zehirlenmesi olgusunun ortaya çıkmasında sınırsız ve genellikle kontrol edil(e)meyen siyasi güce sahip olmak önem taşır. Makama, mevkiye, otoriteye karşı istek ve arzusu olan bir siyasi lider eğer uzun süreli ve kalıcı mutlak siyasi güce sahip olursa ve arka planda da doğasında (yaradılışında) bazı karanlık kişilik özellikleri saklıysa bu durum etkisini göstererek “güç zehirlenmesi” adı verilen bir olguyu ortaya çıkarabilir. Hele ki, siyasi liderin partizanlar ve millet tarafından ilahlaştırılması sözkonusu olduğunda hubris lider gerçeklikle temasını tamamen kaybederek bir zehirli lidere dönüşebilir. “Zehirli siyasi liderlik” iktidarda bulunan haris ve hubris bir siyasetçinin zafer sarhoşluğuna ve güç zehirlenmesine yenik düşmesi neticesinde mutlak iktidarını kalıcı hale getirme maksadıyla herestetik sanatını icra ederek her türlü makyavelist araçları ve siyasi manipülasyon yollarını fütursuzca ve zalimane şekilde kullanması anlamına gelir.

Anahtar Kelimeler: Mutlak Güç, Kalıcı İktidar, İktidar Hırsı, Kazanma Etkisi, Siyasi Düzenbazlık, Gücün Psikopatolojisi, Güç Zehirlenmesi, Zehirli Siyasi Liderlik

---

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C. (2024). Güç Zehirlenmesi: Kamu Tercihi, Politik Psikoloji ve Politik Psikiyatri Perspektiflerinden Mutlak Siyasi Gücün Psikopatolojisi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16 (2): 89-110.

Alan Tanımı: Kamu Yönetimi, Kamu Tercih, Siyaset Bilimi

The INTOXICATION of POWER

Psychopathology of Absolute Political Power From the Perspectives of Public Choice, Political Psychology and Political Psychiatry

Abstract

Having unlimited and often uncontrolled political power may reveal the phenomenon of intoxication of power. If a political leader, who has a desire for long-term and permanent “absolute” political power, then his personality traits (narcissism, Machiavellianism and psychopathy) might show their effects and cause a situation called “intoxication of power.” Especially the hubris leader may completely lose touch with reality and turn into a toxic leader due to deification of the leader by partisans and the people. “Toxic political leadership” refers to an ambitious incumbent political leader who uses all kinds of machiavellian tools and political manipulation via the art of heresthetics recklessly and cruelly with the aim of perpetuating his/her absolute power.

Key Words: *Absolute Power, Perpetual Power, Ambitious for Power, Winning Effect, Political Knavery, Psychopathology of Power, Intoxication of Power, Toxic Political Leadership*

JEL Codes: *D72, D74, D78, H83, K16*

İ.GİRİŞ

“İnsanoğlu her çağda aynı yemlere yakalanır: Aynı numaralar defalarca oynanır, aynı tuzaklara tekrar düşülür. Popülizmin ve milliyetçiliğin zirveleri hâlâ iktidara ve tiranlığa giden çiğnenmiş bir yoldur;”²
David Hume

Tiranlık, zorbalık ya da despotizmin karanlık tarihini araştıranlar ve bilenler İskoç aydınlanmasının mümtaz düşünürlerinden birisi olan David Hume’un bu sözünün kıymetini mutlaka takdir ederler. Otoriter ya da totaliter rejimler ya da başka bir ifadeyle otokrasi her çağda aynı sinsi ayak oyunlarına ve aynı numaralara başvurur; millet de bu oyunlara gelir ve sonunda tuzağa düşerek kendini kapana kısırmış olur.

Tiranlığa giden çiğnenmiş yolun hikâyesi kısaca şöyledir. Bir “*haris*” adam çıkar, iktidar yolunda kendine bir yer arar. Karizması, hitabeti, cesareti ile milletin sevgisini kazanır. Milletin adamı olduğunun farkına varan adam iktidarda daha fazla kalma yolunun hem babacanlık hem de yeri geldiğinde despotluktan geçtiğini kısa zamanda anlamış olur. İyiliksever despotluk, müşfik diktatörlük, korku ve şefkatin bir arada harmanlandığı babacan siyasi liderlik (paternalizm) ve milletin hoşuna gidecek bedava hizmetler ve menfaatler (popülizm) kısa zamanda meyvelerini verir. Cahil kalabalığın sevgisini ve desteğini kazanan adam sandıktan da zaferle çıkar. Bir sandık kapanır ve bir diğer sandık açılır. Sandık demokrasısından milletin rızası ve onayı bir kez daha çıktığında haris ve hubris kişilik özellikleri siyasi lideri her ne pahasına olursa olsun iktidarda kalma mücadelesine (Makyavelizm) sevk eder. Siyasi ihtiras ve siyasi kibir (narsisizm) daha sonra güç zehirlenmesine neden olur. Zafer sarhoşluğu ilk olarak siyasi liderin vücudunda etkisini gösterir. Testosteron seviyesini yükseltir; bunu dopamin etkisi izler. Güç, kazanma, testosteron ve dopamin döngüsü siyasi liderin beynindeki işlevleri bütünüyle değiştirir. Mutlak güç ve yetkilerle iktidarını pekiştirmiş olan haris ve hubris adam adeta bir güç ve zafer sarhoşluğunu yaşayarak siyasi narsisizmin en üst basamaklarına doğru yükselir. Cahil kalabalığın teveccühü, alkış sesleri, etrafındaki destekçilerinin iltifatları, yağcılık

---

² Orijinal metin: “*Mankind are, in all ages, caught by the same baits: The same tricks, played over and over again, still trepan them. The heights of popularity and patriotism are still the beaten road to power and tyranny.*” Hume 1889 (1987). Online erişim için bkz. Online Library of Liberty, <https://oll.libertyfund.org/title/hume-essays-moral-political-literary-lf-ed>

ve yaltakçılık güç sarhoşluğu altındaki adamı zıvanadan çıkarır. Leviathan'ın sırtında kılıç sallayan iyiliksever despot, karşısında duran ve kendisine muhalif olan her kimse onları ortadan kaldırmak için elinden gelen her şeyi yapar. Hubris karakter “*nemesis*” kişilik özellikleri ile buluşur; mutlak güce sahip olan adam acımasızca muhalifleri cezalandırır; intikam duygusu depreşir ve kendisine ihanet ettiğini düşündüğü eski dostlarını yok etmeye çalışır. Haris ve hubris adam iktidarını kalıcı hale getirmek için her yola başvurur. Onun için iktidar mücadelesinde her yol doğru ve mubahtır artık... Popülizm ve paternalizmin kendini taşıdığı zirvede kalmak isteyen haris ve hubris adam sadece siyasi manipülasyon içeren hukuki yolları değil, hukuk-dışı tüm yol ve yöntemleri de uygulamaktan çekinmez. İyiliksever despotun gücü her alana yayılır ve devletin tüm temel kurumları tek tek ele geçirilir. Cebir kuvvetini elinde tutan asker ve polis onun emrindedir; yargıçlar mahkemelerde iyiliksever despotun menfaatine uygun kararlar alırlar ve muhalifleri en ağır cezalara çarptırmaktan geri durmazlar; devletin tekelindeki televizyonlar otokrasinin devamına uygun şekilde yayın yaparlar; özel medya kuruluşları baskı ve korku dolayısıyla tarafsız ve bağımsız yayın yapamazlar ve belki de bir süre sonra otokrasinin arka bahçesi olan plütokratlar tarafından satın alınarak iyiliksever despotun iktidarının devamına hizmet ederler. Dijital çağda geleneksel partizanlık da kılık değiştirir, satın alınmış ya da kiralanmış klavye askerleri (siyasi troller) muhaliflere karşı karalama, aşağılama ve linç kampanyaları yürütürler. Bütün bunların hepsi iktidar ve menfaat uğruna yapılan herestetik sanatının parçalarıdır. Paternalizm ve popülizmle beslenen Makyavelizm siyaseti haris ve hubris siyasi lideri çok yükseklerle taşır. Fakat insanoğlunun kendi planlarının dışında bir de Nemesis'in planı vardır. Nemesis çok yukarılardan Hubris'in yaptıklarını izler ve zamanı geldiğinde öngördüğü cezayı yürürlüğe koymak için bekler. Bu belki biraz zaman alsa da er geç olur. Tıpkı İkarus gibi kanatlarındaki balmumu eriyen hubris siyasi lider bulunduğu yükseklikten düşmeye başlar ve bu onun hazin sonu olur. İnsanoğlunun güç ve iktidara olan aşırı hırs ve bağımlılığının hikâyesi ya da efsanesi böyledir.

Yukarıdaki kurgunun esasen politikayı ve siyaset felsefesini geleneksel siyaset biliminden farklı bir şekilde ele alan kamu tercihi (public choice) perspektifine dayalı olduğunu ve bu çalışmada da kamu tercihi perspektifinin esas alındığını burada not etmekte yarar görüyoruz.³

---

³ Kamu tercihi teorisi konusunda detaylı bilgi için bkz. Aktan, 2019.

II. MUTLAK SİYASİ GÜCÜN PSİKOPATOLOJİSİ: GÜÇ ZEHİRLENMESİ ve ZEHİRLİ SİYASİ LİDERLİK

“Kibir üzerinde bir kontrol olmadığında bir tür deliliğe giden yolda bir adım daha atılır: (...) modern insanın eğilimli olduğu güç zehirlenmesi. Bu güç sarhoşluğunun zamanımızın en büyük tehlikesi olduğuna ve (...) büyük bir toplumsal felaket tehlikesini artırdığına ikna oldum.”⁴

Bertrand Russell

Güç zehirlenmesi (the intoxication of power) olgusunun ortaya çıkmasında sınırsız ve genellikle kontrol edil(e)meyen bir büyük siyasi güce sahip olmak önem taşır. Makama, mevkiye, otoriteye karşı istek ve arzusu olan bir siyasi lider eğer uzun süreli ve kalıcı mutlak siyasi güce sahip olursa⁵ ve eğer doğasında bazı kişilik özellikleri (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) saklıysa bu durum etkisini göstererek “güç zehirlenmesi” adı verilen bir olguyu ortaya çıkarabilir.⁶ Hele ki, siyasi liderin partizanlar ve millet tarafından ilahlaştırılması sözkonusu olduğunda hubris lider gerçeklikle temasını tamamen kaybederek bir zehirli lidere dönüşebilir. Zehirli siyasi liderliği (*toxic political leadership*)⁷ şu şekilde tanımlamanın uygun olacağını düşünüyorum:

⁴ Russell, 1967: 828.

⁵ Mutlak siyasi güç ve yozlaşma konusunda bir çalışmamız için bkz. Aktan, 2024b.

⁶ Owen’e göre hubris sendromu ile güç zehirlenmesi arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Bkz. Owen, 2012. “Güç zehirlenmesi” (the intoxication of power) konusunda şu editoryal kitaba bakınız. Garrard & Robinson, 2016. Güç zehirlenmesi olgusuna ve sözkonusu patolojik sorunlara değinen bazı çalışmalar için ayrıca bkz. Garrard et all. 2014; Garrard, 2017; Ghaemi, Liapis and Owen, 2016; Ginneken, 2014; Goldman, 2010; Canguilhem, 1989; Blaug, 2014. Yıkıcı liderlik ve ortaya çıkardığı psikolojik hastalıklar konusunda bkz. Ghaemi, 2017; Kets de Vries, 1989, 2013; Padilla & Hogan and Kaiser, 2017; Trivers, 2013. Siyasi hubris sendromu konusunda detaylı bilgi ve literatür konusunda bkz. Aktan, 2024a.

⁷ “Zehirli siyasi liderlik” kavramı siyaset biliminde yaygın olarak kullanılan bir kavram değildir. Organizasyon ve yönetim literatüründe “zehirli liderlik” (toxic leadership) kavramı sıklıkla kullanılmaktadır. Bu başlık altında konuyu inceleyen bazı çalışmalar için bkz. Whicker, 1996; Reed, 2004; Lipman-Blumen, 2005, 2012; Gondolfi & Stone, 2022; Padilla et.all. 2017. Organizasyon ve yönetim literatüründe zehirli liderlik kavramını ilk kullananlardan biri muhtemelen Marcia Lynn Whicker olmuştur. Whicker 1996 yılında *Zehirli Lider* adını taşıyan bir kitap yayınlamıştır. Blake E. Ashford 1994 yılında kaleme aldığı bir çalışmasında suistimalci/istismarcı liderliği “küçük tiranlık” (petty tyranny) olarak adlandırmıştır. Bkz. Ashforth,1994. Kanaatimce “küçük zorba” (petty tyrant) devlet gibi devasa organizasyonlar için eksik bir terminolojidir; zira siyasette güç ve yetki istismarı çok daha büyük boyutlardadır. Türkiye’de bilebildiğimiz kadarıyla bugüne değin siyasi zehirli liderlik konusunda bir çalışma yapılmamıştır. Ülkemizde zehirli liderlik konusu sadece özel organizasyonlarda

“Zehirli siyasi liderlik” iktidarda bulunan haris ve hubris bir siyasi liderin zafer sarhoşluğuna ve güç zehirlenmesine yenik düşmesi neticesinde mutlak iktidarını kalıcı hale getirme maksadıyla herestetik sanatını icra ederek her türlü makyavelist araçları ve siyasi manipülasyon yollarını fütursuzca ve zalimane şekilde kullanması anlamına gelir.

Yukarıda yaptığım tanım çerçevesinde zehirli siyasi liderliğin başlıca unsurlarını ya da özelliklerini şu şekilde özetleyebileceğimizi düşünüyorum:

- Zehirli siyasi lider haris karaktere sahiptir.
- Siyasi hırsa yani haris bir kişiliğe sahip olan liderin aynı zamanda hubris kişilik özellikleri de genlerinde ve ruhunda saklıdır.
- Haris ve hubris siyasi lider mutlak ve kalıcı bir siyasi güce sahip olduğunda “kazanma etkisi”nin⁸ tetikleme neticesinde kendisini “güç zehirlenmesi” adı verilen ruhsal durum içerisinde bulabilir.
- Güç zehirlenmesi bir süre sonra “bağımlılık etkisi” yaratır.
- Siyasi lider gerçeklikle temasını tamamen kaybederek mutlak iktidarını kalıcı hale getirme maksadıyla herestetik sanatını⁹ icra etmeye başlar.
- Siyasi lider iktidarda kalmak için her türlü makyavelist araçları ve siyasi manipülasyon yollarını en ağır biçimde uygulamaya başlar.
- Siyasi düzenbazlık yollarını kullanarak iktidarı ele geçiren zehirli siyasi lider suistimalci/istismarcı ve yıkıcı/tahripkar davranışlar ve tutumlar sergiler.

Özetle, zehirli siyasi liderliğin ortaya çıkması ve gelişmesinde mutlak güç, tekrar kazanma etkisi, iktidar hırsının pekişmesi ve bağımlılık etkisi yaratması, siyasi hubris sendromu, güç zehirlenmesi gibi olgulardan söz edilebilir.

Zehirli siyasi liderliği ortaya çıkaran, tetikleyen, tanımlayan/betimleyen muhtelif unsurlar söz konusudur. Mutlak güç, güç istismarı, manipülasyon; otoriterlik, (zorbalık, despotluk, tiranlık vb.); kibir, kendini üstün görme, büyüklük sanrısı, agresif narsisizm; popülizm, paternalizm, milletçilik, dincilik, ahlakçılık; amaca

---

(firmalarda/işletmelerde) “toksik liderlik” adıyla inceleme konusu yapılmıştır. Hemen tüm araştırmalarda İngilizce’de “toxic” kelimesi karşılığı olarak kullanılan “toksik” kelimesinin biz doğru bir kullanım olmadığını düşünüyoruz. “Toxic” kelimesinin Türkçe karşılığı bulunmaktadır; “zehirli”, “yıkıcı” vb. kelimelerinin kullanılması daha uygundur.

⁸ “Kazanma etkisi” konusunda bkz. Robertson, 2012, 2017.

⁹ Herestetik sanatı konusunda bkz. Aktan, 2022.

ulaşmak için her türlü yol ve yöntemleri kullanma (Makyavelizm); muhalifleri cezalandırma, intikam ve saire bunlar arasında sayılabilir. Zehirli siyasi liderlik konusunun anlaşılması için incelenmesi ve irdelenmesi gereken başlıca unsurlar ve kavramlar bunlardır.¹⁰ (Şekil-1)

Şekil-1: Zehirli Siyasi Liderlik: Terminoloji
(Zehirli Siyasi Liderliği Ortaya Çıkaran, Tetikleyen,
Tanımlayan/Betimleyen Başlıca Unsurlar ve Kavramlar)

© C.C.Aktan

Zehirli siyasi liderliğin ortaya çıkmasında ilk aşama ve belki de en önemli unsur siyasi liderin mutlak güce sahip olmasına olanak sağlayan bir ortamın bulunmasıdır. Lord Acton'un ünlü "güç yozlaşmaya eğilimlidir ve mutlak güç kesinlikle yozlaştırır."¹¹ sözü asla akıllardan çıkarılmamalıdır. Mutlak güç sonuçta güç suistimali, güç istismarı, yozlaşma, yolsuzluk, kayırmacılık ve kollamacılık

¹⁰ Zehirli siyasi liderliği ortaya çıkarıcı, tetikleyen, tanımlayan/betimleyen muhtelif unsurlar ve kavramlar konusunda burada ayrıntılı açıklamalar yapılmasına gerek duyulmamıştır. Bizim bu saydığımız kavramlar siyaset bilimi, siyaset felsefesi ve kamu tercihi disiplinleri içerisinde çok ayrıntılı olarak incelenmiştir. Araştırmacıların bizim çizdiğimiz bu yol üzerinden ilerleyerek ilave katkılar sunmalarını temenni ediyorum.

¹¹ "Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely.", Lord Acton, A Letter to Mandell Creighton (5 April 1887). Bkz. Acton, John. Historical Essays and Studies. Macmillan, 1907. Online Erişim: Online Line of Liberty, <https://oll.libertyfund.org/title/laurence-historical-essays-and-studies>

gibi sorunlar ortaya çıkarır. Siyasi liderin karizması, hitabet gücüne sahip olması, belâgat sanatını bilmesi ve kullanabilmesi, etkileyicilik gücü, özgüveni, yüksek ego ve kibire sahip bir kişiliğe sahip olması vs. gibi özelliklerin de önemli olduğunun altını çizmek gerekir. Siyasi liderin halkla bütünleşmesi, millet iradesini sürekli kutsaması, milletçilik, paternalizm ve popülizm siyaseti uygulaması, dindarlık/ahlakçılık söylemleri ile halkın nazarında güven duygusu yaratması ve saire siyasi lideri kalıcı iktidara taşıyan diğer unsurlardır.

Mutlak ve kalıcı iktidar “*kazanma etkisi*” ile daha da güçlenir ve daha sonra bir bağımlılık etkisi ortaya çıkarır. İşte bu aşamadan sonra genlerinde ve ruhunda “*iktidar hırsı*” olan siyasi lideri deyim yerindeyse artık kimse tutamaz. Makyavelizm ve herestetik sanatı en ileri biçimde icra edilerek her türlü siyasi mühendislik ve siyasi manipülasyon yolları kullanılır. Mutlak ve kalıcı iktidarın sonunda böylece tiranlık (despotluk, zorbalık) rejimi ihdas edilmiş olur. Bu demokrasinin ölümü ve otokrasinin (otoriterizm) zaferi anlamına gelir.

III. ZEHİRLİ SİYASİ LİDERLİĞİN BİYOLOJİK TEMELİ: KAZANMA ETKİSİ, HUBRİS SENDROMU ve GÜÇ ZEHİRLENMESİ

“... öteki istekler başlar vızır vızır onun çevresinde dönmeye. Duman duman güzel kokular, çiçekler, şaraplar, türlü türlü keyifler, eğlenceler sevgiyi besledikçe besler, kıvamına getirirler; ona şehvet iğnesini de batırdılar mı tamamdır; o zaman ... Biraz sağduyu, biraz ölçü, haya kalmışsa içinde, onu da öldürüp atar dışarı. Böylece boşalttığı gönlünü bir acayip delilikle doldurur.”¹²

Platon

İrlandalı nöropsikolog Ian Robertson, “*Kazanma Etkisi*” (*the Winner Effect*) adını taşıyan kitabında mutlak güce ya da başka bir ifadeyle kontrolsüz güç ve otoriteye sahip olan bir siyasi liderin güç zehirlenmesi sorunu ile karşılaşacağını ifade eder.¹³ Robertson mutlak güç ve otoritenin beyin üzerindeki etkilerinin kokain benzeri uyuşturucularla benzerlikler taşıdığını belirtir. Aşırı ve kontrolsüz güç beyin hücrelerinde dopamin faaliyetlerini artırarak beynin işlevini bütünüyle değiştirir, bu değişiklik korteksi etkileyerek düşünce yapısında büyük farklılıklara yol açar. Kazanma etkisinin ilk sonucu vücuttaki testosteron seviyesinin yükselmesidir. Bunu daha sonra “*motivasyon molekülü*” olarak da adlandırılan dopamin etkisi izler.

¹² Platon, 2000: 373.

¹³ Bkz. Robertson, 2012, 2017. Robertson’un *the Winner Effect* adlı kitabı Türkçe’ye *Zafer Sarhoşluğu* adıyla tercüme edilmiştir. Bkz. Robertson. 2014.

Robertson hayvanlar dünyasındaki hayatta kalma yarışı sırasındaki kazanma güdüsünün insanlar için de geçerli olduğunu savunur. Robertson'un kitabındaki ana fikir biyolojide "kazanma etkisi" (*winner effect*) ve "kaybetme etkisi" (*loser effect*) olarak bilinir. Kazanma etkisi, bir hayvanın önceki kazanımları deneyimledikten sonra gelecekteki saldırgan hareketlerinde kazanma olasılığının artmasını; kaybetme etkisi ise bir hayvanın önceki kazanımları deneyimledikten sonra gelecekteki saldırgan girişimlerini kaybetme olasılığının artmasını ifade eder.¹⁴ Nasıl ki, güçlü bir aslan zayıf rakiplerine karşı "kazanma etkisi" ile hareket ediyorsa haris ve hubris bir siyasi lider de muhaliflerine karşı benzer bir hayvan güdüsü ile hareket edebilir. Robertson'un gücün psikopatolojisi üzerine yaptığı bazı yorum ve değerlendirmelerini kısa alıntılarla sunmakta yarar görüyoruz:

"Evet, güç, denetlenmemişse veya süresi çok uzunsa neredeyse kaçınılmaz olarak beyin işlevlerini çarpıtarak yargı bozukluğuna, vazgeçilmezlik yanılığına, risklere karşı kör olmaya ve duygusal duyarsızlığa yol açar. (s.10.) "Güç kana testosteron pompalar ve bu da kazanma etkisi aracılığı ile gelecekte kazanmamıza yardımcı olarak gücünüzü daha da artırır." (s.117) (...) "Testosteron beyni değiştirir çünkü onun kimyasını farklı hale getirir. Özellikle bir nörotransmitter olan dopamin seviyesini artırır." (s.129.) (...) "Güç yozlaştırabilir ve bunun sebebi, çok güçlü bir uyuşturucu olmasından ötürü yüksek dozlarda tekrar tekrar alındığında bağımlılık yapıcı olmasıdır." (s. 214.) (...) Politika zalim bir alışveriştir ve uyanık olduğu her saati ülkesini yönetmeye adanmış olan bir lider bu güçten feragat ederken neredeyse fiziksel bir acı tecrübe etmek zorundadır, zira sıradan yaşam artık oldukça sıkıcı ve anlamsız gözükecektir. Bunun, bir uyuşturucu bağımlısının yoksunluk semptomlarıyla benzerlikleri çarpıcıdır. (s.11.)"

Ian Robertson "Kazanma Etkisi: Gücün Nöropsikolojisi" adını taşıyan bir başka makalesinde konuyu şu şekilde anlatır. Robertson'a göre beyinde hassas bir denge vardır; beyinde "Goldilocks Bölgesi"¹⁵ olarak adlandırılabilir olan bir yaşanabilir bir alan bulunur. Bu alanın dışına çıktığında gücün beyin üzerindeki

¹⁴ Kazanma ve kaybetme etkisi konusuna bkz. Hock & Huber, 2009; Hsu & Wolf, 1999; Booth et. all. 1989.

¹⁵ "Yaşanabilir bölge" olarak da adlandırılan Goldilocks bölgesi astronomi ve astrobiyolojide, bir gezegenin, yıldızına olan uzaklığının, gezegenin yüzeyinde sıvı su bulundurabilmesine olanak tanıdığı alan olarak tanımlanır.

olumsuz biyolojik etkileri ortaya çıkar ve “*hubris sendromu*” olarak adlandırılır (Robertson, 2017:61).

Konu ile ilgilenen başka araştırmacılar da haris ve hubris bir siyasi liderin sahip olduğu “*mutlak gücün*” ardından gelen “*kazanma etkisi*” (*zafer*) ve bunun sonucunda su yüzüne çıkan “*hubris sendromu*”nun testosteron ile yakından ilgisi olduğuna dair tespitler yapmaktadırlar. *Erkeklik Paradoksu: Testosteronun Bedenlerimiz, Zihinlerimiz ve İçinde Yaşadığımız Dünya Üzerindeki Büyük Etkisi (The Virility Paradox The Vast Influence of Testosterone on Our Bodies, Minds, and the World We Live In)* adını taşıyan kitabında (2018) Charles J. Ryan testosteronun hubris sendromuyla ilişkili olduğuna vurgu yapmaktadır. Minnesota Üniversitesi Tıp Bölümü'nde Hematoloji, Onkoloji ve Transplantasyon Bölümü Direktörü olarak görev yapan Ryan'a göre her erkeğin ve her kadının beyni doğumdan önce “*testosteron*” adı verilen bu küçük molekül tarafından şekillendirilir. Testosteron erkeklerde daha fazla bulunduğu için “*erkeklik hormonu*” olarak bilinir. Testosteron bizi daha güçlü ve daha mutlu yapan; aynı zamanda bizi daha acımasız, daha agresif ve daha bencil kılan bir kimyasaldır. Testosteron keşfetme ve risk alma, rekabet, yenilik ve yaratıcılık ve hatta hayatta kalma dürtümüzü harekete geçirir. Testosteronun aynı zamanda insanlığın karanlık tarafında da rolü vardır; şiddete, kibire, suça ve bencillığe katkıda bulunur (Ryan, 2018).

Testosteron androjenler grubundaki son derece etkili bir hormondur. Bazı erkeklerde yüksek testosteron seviyeleri o kişiyi kolayca güç zehirlenmesine sevk edecek etkiler yaratabilir. Araştırmacılar hubris sendromunun testosteron (erkeklik hormonu) ve dopamin ile alakalı bir kişilik bozukluk olduğu konusuna dikkat çekmektedirler (Garrard, 2017; Coates, Gurnell and Sarnyai, 2017). Dopamin nöron olarak adlandırılan beyin sinir hücreleri arasında gerçekleştirilen sinyal iletiminden sorumlu olan nörotransmitlerdir.¹⁶ “*Mutluluk hormonu*” olarak da bilinen dopamin hormonu vücutta bulunan bir kimyasaldır. Dopamin yüksek motivasyon ve enerji sağlayarak beynin “*haz*”, “*zevk*” ve “*keyif*” duygularını artırır.

Özetle ne kadar çok güce sahip olursanız ve ne kadar çok yükselirseniz o kadar çok testosterona sahip olursunuz. Ne kadar çok testosteronunuz olursa, o kadar çok zafer kazanırsınız. Ne kadar çok kazanırsanız gelecekte de kazanma

¹⁶ Dopamin konusunda temel ansiklopedik bilgi için bkz. Taylor & Creese, 2002; Carvey, 1989. Ayrıca bkz. Booth et. all. 1989.

Nörodejeneratif bozuklukları araştıran bir nörolog olan Garrard nöroanatomi kanıtlar ve bağımlılığın sinirbilimi alanında yapılan çalışmaların hubris sendromu ile kişilik değişikliğinin bazı biçimlerini gösteren frontotemporal demansı¹⁷ arasında benzerlikler olduğunu belirtmektedir. Peter Garrard hubris sendromunun 7 ve 11 semptomlarının beyin yapısında bulunan frontotemporal demansdan kaynaklanabileceğini yazmaktadır (Garrard, 2017:12).¹⁸

“... dürtüsellik, özgüven ve içgörü eksikliğinin bir kokteyli FTD'nin (frontotemporal demansı) bir türü olan Hubris Sendromu fenotipine yol açabilir.” (in principle, a cocktail of impulsivity, confidence and insightlessness may give rise to a ‘Hubris Syndrome phenotype’ of FTD.)

Hemen not edelim ki hubris sendromunun ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan güç zehirlenmesinin psikopatolojisi üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar sıklıkla Amerikan Psikiyatri Topluluğu tarafından hazırlanan rehber kitap içerisinde tanımlanan ruhsal bozukluklara atıfta bulunmaktadır.¹⁹ Amerikan Psikiyatri Topluluğu tarafından geliştirilmiş olan Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, kısaca DSM) ruhsal/zihinsel hastalıklar için rehber olarak kabul edilen bir referans kitaptır.²⁰ Söz konusu rehberde yeralan tanıların siyasi hubris sendromu ve güç zehirlenmesi vakasında ne derece geçerli olduğu sadece psikoloji, psikiyatri, nöroloji alanlarında alanında çalışan uzmanların değil muhtelif inter- disiplinler programlar (Politik Psikoloji, Politik Psikiyatri, Politik Psikopatoloji, Nöropolitik, Genopolitik, Biopolitik vs.) üzerinde çalışan araştırmacıların incelemeleri

¹⁷ Zihin kaybı, bunama anlamlarına gelen demansların bir türü olan *frontotemporal demans* genel olarak kişilik, karakter, davranış ve ifade (konuşma) ile ilgili alanların yer aldığı beyin ön ve temporal loblarındaki sinir hücrelerinin hasarından oluşan bir hastalık olarak bilinmektedir.

¹⁸ Lord David Owen, Duke Üniversitesi Psikiyatri ve Davranış Bilimleri Bölümü'nde görev yapan Jonathan Davidson ile birlikte kaleme aldığı bir çalışmada hubris sendromunun belirtilerini 14 madde altında toplamıştır. Garrard'ın Owen ve Davidson'un çalışmalarına atfen vurgu yaptığı semptomlar şunlardır: (7). Hubris bir karakterin kendine aşırı bir özgüveni söz konusudur. Başkalarının görüş ve tavsiyelerini küçümseme ve dikkate almama eğilimi söz konusudur. (11). Hubris bir siyasi lider hakikatle bağını tamamen koparmıştır; bir başka ifadeyle gerçeklikle olan tüm temasını kaybetmiştir. Söz konusu semptomlar Amerikan Psikiyatri Topluluğu tarafından hazırlanan bir rehber kitap içerisinde tanımlanmıştır. bkz. American Psychiatric Association. 1994. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4th edn DSM-IV. APA. Hubris sendromu konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Owen & Davidson, 2009; Owen, 2008a, 2009b, 2012, 2018. Türkçe literatürde konuyu inceleyen çalışma için bkz. Aktan, 2024a.

¹⁹ Bu konuda bkz. Ghaemi, Liapis and Owen, 2016 ; Charny, 1997.

²⁰ American Psychiatric Association. 1994. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4th edn DSM-IV. APA.

gereken bir konudur. Bizim bu konuda aşağıda geliştirdiğimiz şekil belki konuyu sadece yüzeysel çerçevede anlamamız için sunulmuştur. Bu konuda detaylı araştırmaların yapılması gerektiğinin altını çizmemiz gerekir (Şekil-3).

Psikolog Dr. Israel W. Charny'nin “*Aşırı güç çabalarından kaynaklanan bir kişilik bozukluğu*” (*A personality disorder of excessive power strivings*) adını taşıyan makalesinde dikkat çektiği en önemli tespit mutlak siyasi gücü elinde bulunduran haris ve hubris bir siyasi liderin kendisine, muhaliflerine, rakiplerine, kendi halkına ve bununda ötesinde tüm insanlığa zarar verebilecek bir zehire sahip olduğu hususudur. Charny şöyle demektedir: (Charny, 1997:3):

“Bugün psikiyatride mevcut resmi teşhis kategorilerinin hiçbiri aşırı güç arayışının yıkıcı etkilerini yeterince ele almıyor. Aşırı güç çabası hem ruhunda ve zihninde güç takıntısı olan bireyin kişiliğini zehirler hem de başkalarının hayatlarına kabul edilemeyecek zararlar verir.”

Charny'nin gayet isabetle vurguladığı üzere aşırı güç zehirlenmesine yenik düşmüş bir zihin ve ruh yapısı öncelikle kendisine muhalif olanlara zarar vermeye başlar. Zehirli siyasi lider kendisine rakip olan ya da kendisini engelleyebileceğini düşündüğü kişi ve/veya kişileri pasifize etme, uzaklaştırma, hapse atma, suikast planlama gibi yol ve yöntemleri izleyebilir. Vaka öyle bir hal alabilir ki, “*homocide*” (cinayet), “*genocide*” (soykırım/katliam)’a dönüşebilir. Vaka yerel ve ulusal bir katliamı da aşarak uluslararası bir savaş ve soykırıma dahi varabilir (Charny, 1986). Nükleer silahlanma ve savaş tehdidinin gerisinde haris ve hubris bir siyasi liderin ruhsal ve zihinsel bozukluklarının yatabileceğini asla gözardı etmemek gerekir. Başarısızlık hubrisin kendi hayatına son vermesi (intihar) ile sonuçlanabilir. Bu konuda tarihte bir örnek değil pek çok örnek bulunmaktadır.

Şekil-3: Güç Zehirlenmesinin Psikopatolojisi: Terminoloji
(Güç Zehirlenmesini Tanımlayan/Betimleyen Başlıca Semptomlar,
Etkiler ve Sonuçlar)

«semptomlar»	«etki ve sonuçlar»
<ul style="list-style-type: none"> • Kendini beğenmişlik (yüksek ego ve kibir) • Başkalarını aşağılama ve küçük görme • Büyüklük sanrısı • Narsistik davranış • Empati eksikliği • Paranoya (paranoid) • Güç kaybı korkusu (phobia) • Bipolar bozukluk • Geçmişini unutma (psikojenik amnezi) • Gerçek hayattan kopukluk (depersonalizasyon) • Ve saire.	<ul style="list-style-type: none"> • Kabalık, zalimlik, despotluk vs. • Körlük ve sağırlık (muhaliflerin sesini ve acılarını duymama) • Sembollere sarılma • Dincilik, ahlakçılık vs. • Gündem değiştirme • Günah keçisi arama ve suçlama • Yolsuzluk, yozlaşma, partizanlık • Dalkavuk ya da yaltakçı besleme • Milleti birbirine düşürme • Ötekileştirme, kutuplaştırma vs. • İstihbarat ağını genişletme • Muhalifleri cezalandırma ve /veya yok etme (suikast, cinayet vs.) • Kendini yok etme ve öldürme (intihar) • Ve saire.

IV. GÜÇ ZEHİRLENMESİNDE AYAK TAKIMI ve TİRANIN YALTAĞÇILARI

“Yönetim için de aynı şey geçerlidir. Bir zorba yaratılır yaratılmaz, devletin bütün kokuşmuş süprüntülerini (sırf kişisel çıkarlarının peşinden koşan, onun bunun malını gasp eden, yağmaya katılmak ve baş zorbanın altında küçük zorbalar olmak için bir araya üşüşen, bütün hırsız sürülerini ve hiçbir işe yaramaz tembelleri) çevresine toplar.”²¹

Lev Tolstoy

Antik Atina'dan günümüze tiranlık konusunda yazılmış hangi kaynak varsa ona bakınız; yakınçağdan başlayarak görsel ve yazılı medyanın kayda aldığı bütün siyasi tarihi didik didik inceleyiniz. Hele ki, adına uygarlık denilen fakat bir arada

²¹ Tolstoy, 2016:117.

medeni yaşama kültürünü henüz inşa etmemiş geri kalmış insan topluluklarının siyaset kültürünü ana hatlarıyla gözlemleyiniz. Bu inceleme ve gözlemler neticesinde tiranlığın, despotluğun ya da zorbalığın olduğu her mekânda “*tiran yaltakçıları*” adı verilen bir ayak takımının mutlaka var olduğu tespitini yapabilirsiniz.

Güç zehirlenmesi adı verilen olgunun ortaya çıkmasında ve siyasi hubrisin vücuduna yayılmasında bu ayak takımının iltifatları, alkışları, yağcılıkları ve adi dalkavuklukları çok önemli bir etkiye sahiptir. Michel de Montaigne'nin yakın dostu Fransız yazar Étienne de la Boétie muhteşem *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev (Discourse on Voluntary Servitude)* adlı eserinde şöyle yazar (Boétie, 2015):

“...bir kral kendini tiran olarak bildirdiği andan başlayarak krallığın tüm kötü tabakaları, tüm ayak takımı -ki bunlarla kastetmek istediğim bir devlette ne fazla kötülük ne de fazla iyilik yapamayacak hırsızlar ve kulağı kesikler değil, fakat ateşli bir yükselme hırsıyla ve hatırı sayılır bir para tutkusuyla suçlandırılan kişilerdir- ganimetten pay alabilmek ve büyük tiranın altında kendilerini küçük tiranlar yapabilmek için çevresinde toplanıp onu desteklemeye başlarlar.”

V. SONUÇ

“Dünya için en büyük tehditlerden biri, (...) bir lider galip geldikten sonra kanına pompalanan testosterondur. Bu hormonal dalga sarhoş edicidir. Bir sonraki ve daha tehlikeli zirveyi gözüne kestiren dağcı gibi, güçle uyarılmış politikacı, günlük politikaların sıradanlığıyla uğraşmayı zor bulur, kazanmış olmanın kimyasal olarak tetiklediği kafa olma hissini arzular.”²²

Ian Robertson

Bir siyasi lider mütemadi ve kalıcı mutlak siyasi güce sahip olduğunda eğer doğasında bazı kişilik özellikleri (narsisizm, Makyavelizm ve psikopati) saklıysa bunlar su yüzüne çıkabilir ve netice olarak “*güç zehirlenmesi*” adı verilen bir psikopatolojik vakaya dönüşebilir. Kazanma etkisi ve mutlak siyasi gücün sağlamaştırılmasının ardından siyasi liderin partizanlar ve millet tarafından ilahlaştırılması işi çok daha farklı boyutlara taşıyabilir; hubris liderin gerçeklikle temasını tamamen yok ederek onu zehirli bir siyasi lider haline getirebilir.

²² Robertson, 2014:143.

Siyasi hubris sendromu ve güç zehirlenmesi olgusu bugün sadece siyaset bilimcilerinin değil psikologların, psikiyatrislerin ve nörologların da yakından ilgilendikleri bir araştırma konusudur. Siyasi hubris sendromu ve güç zehirlenmesi olgusu bu üç disiplinin ötesinde birçok interdisipliner araştırma alanlarında inceleme konusu yapılmaktadır. Bugün Politik Psikoloji (Political Psychology), Politik Psikiyatri (Political Psychiatry), Politik Psikopatoloji (Political Psychopathology), Nöropolitik ya da Nörosiyaset (Neuropolitics), Davranışsal Genetik (Behavioural Genetics) disiplinine dayalı olarak ortaya çıkan Genopolitik (Genopolitics), Biyoloji (Biology) araştırma alanına dayalı olarak gelişen Biopolitik (Biopolitics) ve Politik Fizyoloji (Political Physiology) alanındaki çalışmalar henüz emekleme aşamasında olsa da gerçekten insanı hayran bırakacak ve hayretlere düşecek gözlem ve bulgular ortaya koymaktadır.

Benim temennim odur ki, fikir adamları ve bilim insanları bu interdisipliner araştırma alanlarını tanıyarak siyasi hubris sendromu ve güç zehirlenmesi olgusunu daha etraflıca incelesinler. Otoriter ve totaliter rejimlerin nispeten sona erdiği söylene de seçime dayalı demokrasilerde varlığını sürdüren otokratik tek adam rejimlerinin milyonlar üzerindeki baskısı, zulmü ve gelecek nesillere yayılan etkisi asla ve asla gözardı edilmemelidir.

Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte siyasi güç zehirlenmesinin toplum üzerindeki olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılmasının siyasi gücün sınırlandırılması ve kontrol edilmesinden geçtiğini belirtmemiz gerekir. Siyasi gücü sınırlayacak hukuk ve hukuk dışı araçlar ve kaynaklar (yatay kuvvetler ayrılığı, dikey kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, bağımsız yargı, görev süresi sınırlaması, sivil toplum, etkin medya vs.) güç zehirlenmesinin topluma yansıyan olumsuzluklarını azaltacak başlıca tedbirlerdir.

Leviathan'ın sırtına binmiş ve kendisini o güçten mahrum bırakacak herkese kılıç sallayan bir siyasi liderin akıttığı zehirleri ve yaydığı virüsleri ortadan kaldıracak panzehir “*anayasa*” değil, “*anayasacılık*” felsefesidir.²³ Siyaset bilimini sil baştan yeniden düşünmemiz ve yeniden yazmamız gerektiğini bize öğreten Kamu Tercihi (Public Choice) ve Anayasal Politik İktisat (Constitutional Political Economy) araştırma programlarının kurucusu James M. Buchanan'ın “*Leviathan*

---

²³ Devletin sadece görev ve fonksiyonlarını sıralayan fakat onun güç ve yetkilerini sınırlamayan anayasa sembolik/göstermelik bir anayasadır. Gerçek anayasa, anayasacılık felsefesine dayalı olan yani devletin güç ve yetkilerini etkin biçimde sınırlayan bir anayasadır.

nasıl zincire vurulabilir?”²⁴ (How can Leviathan be chained?) sorusu gerçek anayasacılığın ne olması gerektiğini bize hatırlatmakta ve yol göstermektedir.²⁵

Mutlak siyasi gücün sınırlandırılmasına dayanan anayasacılık felsefesinin ötesinde anti-siyaset felsefesine gönülden bağlı olduğumu burada not etmek isterim. Anti siyaset bazı okuyucuların zihnine belki bir hayal ya da ütopya anlatısı olarak yansiyabilir; fakat inanıyorum ki öyle bir gün gelir ki orada siyasete, siyasi partilere ve siyasi liderlere yer vermeyen bir siyasi rejim ihdas edilmiş olur. Bu asla bir hayal değil, bilgelik ve erdemin tohumlarının filiz verdiği bir toplumda mümkün olabilir. İmkânsız değil ama zor. Ya da zor olsa da imkânsız değil.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Acton, J. 1907. Historical Essays and Studies. Macmillan. Online Erişim: Online Line of Liberty, <https://oll.libertyfund.org/title/laurence-historical-essays-and-studies>

---

²⁴ Buchanan, J.M. 1975. The Limits of Liberty: Between Anarchy And Leviathan. Chicago: The University of Chicago Press. (Ayrıca bkz. James M. Buchanan, The Collected Works of James M. Buchanan, Foreword by Harmut Kliemt, 20 vols. (Indianapolis: Liberty Fund, 1999-2002). Vol. 7 The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan. <<https://oll.libertyfund.org/titles/1827>>

²⁵ Leviathan'ın ne devasa bir güce sahip olduğunun tasviri için Eski Ahit'teki şu sözleri okumak gerekir: “Leviathan'ı çengelle çekebilir misin, Dilini halatla bağlayabilir misin? Burnuna sazdan ip takabilir misin, Kancayla çenesini delebilir misin? Seninle antlaşma yapar mı, Onu ömür boyu köle edesin diye? Onu yakalamak için umutlanma, Görünüşü bile insanın ödünü patlatır. Ayağa kalktı mı güçlüler dehşete düşer, Çıkardığı gürültüden ödleri patlar. Üzerine gidildi mi ne kılıç işler, Ne mızrak, ne cirit, ne de kargı. Yeryüzünde bir eşi daha yoktur, Korkusuz bir yaratıktır.” Bkz. Eski Ahit, Eyüp:41. Bkz. Kutsal Kitap, <https://kutsalkitap.info.tr/?q=Ey%C3%BC.41>; İncil, Tevrat, Zebur, <https://incil.info/arama/Eyup+41>

Aktan, C. C. 2019. Kamu Tercihi İktisadı ve Anayasal Politik İktisat, Ankara: Seçkin Yayınları.

Aktan, C. C. 2022. “Makyavelizm, Herestetik ve Siyasi Manipülasyon Sanatı (Kamu Tercihi Perspektifinden “İyiliksever Despot” ve İktidar Hırsı), Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 14 (2): 122-145.

Aktan, C. C. 2024a. “Siyasi Hubris Sendromu (Kamu Tercihi, Politik Psikoloji ve Politik Psikiyatri Perspektiflerinden Haris ve Hubris Siyasi Liderliğin Psikopatolojik Boyutu)”, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 16 (1).

Aktan, C. C. 2024b. “Mutlak Güç ve Yozlaşma, Güç ve Güç Odaklarının Anatomisi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 16 (1): 53-74.,

American Psychiatric Association. 1994. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4th edn DSM-IV. APA.

Ashforth, B. 1994. "Petty Tyranny in Organizations". Human Relations, 47(7), 755-778.

Blaug, R. 2014. How Power Corrupts: Cognition And Democracy in Organisations. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Boétie, Étienne de la. 2015. Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev (Çev. M. A. Ağaoğulları), Ankara: İmge.

Booth, A., Shelley, G.; Mazur, A.; Tharp, G.; Kittok, R. 1989. "Testosterone, And Winning And Losing in Human Competition". Hormones and Behavior. 23 (4): 556-71.

Buchanan, J.M. 1975. The Limits of Liberty: Between Anarchy And Leviathan. Chicago: The University of Chicago Press.

Buchanan, J.M. 2002. The Collected Works of James M. Buchanan, Foreword by Harmut Kliemt, 20 vols. (Indianapolis: Liberty Fund, 1999-2002). Vol. 7 The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan. <<https://oll.libertyfund.org/titles/1827>>

Carvey, 1989. P. M. "Dopamine", in: Encyclopedia of Movement Disorders, 2010.

Canguilhem, G. 1989. The Normal and the Pathological. (Translated by. Carolyn R Fawcett). New York, Zone Books.

Charny I.W. 1986. "Genocide and Mass Destruction: Doing Harm To Others As A Missing Dimension İn Psychopathology.", Psychiatry, 49: 144-157

Charny I.W. 1997. "A Personality Disorder Of Excessive Power Strivings.", The Israel Journal Of Psychiatry And Related Sciences, 34(1):3-15.

Coates, J. & M. Gurnell & Z. Sarnyai. 2017. "From Molecule to Market", in: Garrard, P. ed. 2017. The Leadership Hubris Epidemic: Biological Roots And Strategies For Prevention. London: Palgrave MacMillan.

Garrard, P., & Robinson, G. Eds. 2016. The Intoxication Of Power. London: Palgrave McMillan.

Garrard, P.& Rentoumi, V. & Lambert, C. & Owen, D. 2014. "Linguistic Biomarkers of Hubris Syndrome", Cortex, 55: 167-181.

Garrard, P. ed. 2017. The Leadership Hubris Epidemic: Biological Roots And Strategies For Prevention. London: Palgrave MacMillan

Garrard, P. 2017. "Frontotemporal Dementia: A Clue to the Biological Basis of Hubris Syndrome?" in: Garrard, P. ed. 2017. The Leadership Hubris Epidemic: Biological Roots And Strategies For Prevention. London: Palgrave MacMillan.

Ghaemi S.N., Liapis C., Owen D. 2016. "The Psychopathology of Power". In: Garrard P., Robinson G. (eds.) The Intoxication of Power. Palgrave Macmillan, London.

Ghaemi, N. 2017. Birinci Sınıf Delilik 5. Baskı, (Çev. Y. Alogan), İstanbul: İthaki.

Ginneken, J. 2014. The Psychology Of Power: Temptation At The Top. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Goldman, A. 2010. *Destructive Leaders And Dysfunctional Organizations: A Therapeutic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gondolfi, F. & S. Stone, 2022. "Toxic Leadership: Behaviors, Characteristics, and Consequences", *Journal of Management Research* 22(1):19-27.

Hock, K. & Huber, R. 2009. "Models Of Winner And Loser Effects: A Cost-Benefit Analysis". *Behaviour*. 146 (1): 69–87.

Hsu, Y. and L. L. Wolf. 1999. *The Winner And Loser Effect: Integrating Multiple Experiences*. *Animal Behaviour*. 57, 903–910.

Hume, D. 1889 (1987). *Essays Moral, Political, Literary*, edited and with a Foreword, Notes, and Glossary by Eugene F. Miller, with an appendix of variant readings from the 1889 edition by T.H. Green and T.H. Grose, revised edition (Indianapolis: Liberty Fund 1987). Online Library of Liberty, <https://oll.libertyfund.org/title/hume-essays-moral-political-literary-lf-ed>

Kets de Vries, M.F.R. 2003. *Leaders, Fools And Impostors: Essays On The Psychology Of Leadership*. New York, NY: iUniverse, Inc.

Kets de Vries, M.F.R. 1989. *Prisoners of Leadership*. New York: Wiley.

Lipman-Blumen, J. 2005. "Toxic Leadership: When Grand Illusions Masquerade As Noble Visions". *Leader to Leader*, 2005(36), 29-36.

Lipman-Blumen, J. 2006. *The Allure Of Toxic Leadership: Why We Follow Destructive Bosses And Corrupt Politicians—And How We Can Survive Them*. New York: Oxford University Press.

Owen, L. D. 2006. *Hubris and Nemesis in Heads Of Government*. *Journal of the Royal Society of Medicine*, 99(11), 548-551.

Owen, D. 2008a. *Hubris Syndrome*. *Clinical Medicine*, 84, 428-432.

Owen, D. 2008b. *In Sickness and In Power: Illness in Heads of Government During The Last 100 Years*. London: Methuen Publishing.

Owen, D. 2012. *The Hubris Syndrome: Bush, Blair And The Intoxication Of Power*. London: Methuen Publishing.

Owen, D. 2018. *Heads of Government, 'Toe-Holders' and Time Limits. The Leadership Hubris Epidemic Biological Roots And Strategies For Prevention*, (Ed. P. Garrard). Palgrave Macmillan, Switzerland.

Owen, D., & Davidson, J. 2009. "Hubris Syndrome: An Acquired Personality Disorder? A Study Of US Presidents And UK Prime Ministers Over The Last 100 Years. *Brain*", *Journal of Neurology*, 1325, 1396–1406.

Padilla, A. & Hogan, R. and Kaiser, R. B. 2017. "The Toxic Triangle: Destructive Leaders, Susceptible Followers, and Conducive Environments", *The Leadership Quarterly*, 18: 176–194.

Platon. 2000. *Devlet*. (Çev. S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Reed, G. E. 2004. "Toxic Leadership". *Military Review*, (August), 67-71.

Robertson, I.H. 2012. *The Winner Effect: How Power Affects Your Brain*, London: Bloomsbury.

Robertson, I.H. 2014. *Zafer Sarhoşluğu*, (çev. S. Öksüz), İstanbul: Say Yayınları.

Robertson, I.H. 2017. "The Winner Effect—The Neuropsychology of Power, in: Garrard P. (2017). *The Leadership Hubris Epidemic : Biological Roots And Strategies For Prevention*. London: Palgrave Macmillan, Springer International Publishing.

Russell, B. 1967. *A History of Western Philosophy: And Its Connection with Political and Social Circumstances from the Earliest Times to the Present Day* New York: Simon and Schuster.

Ryan, C. J. 2018. *The Virility Paradox: The Vast Influence of Testosterone on Our Bodies, Minds, and the World We Live In*. BenBella Books.

Taylor, L. A. & I. Creese. 2002. "Dopamine", in *Encyclopedia of the Human Brain*.

Tolstoy, L. 2016. Din Nedir, İstanbul: Ema Kitap.

Trivers, R. 2013. The Folly of Fools: The Logic Of Deceit And Self-Deception in Human Life. London: Basic Books.

Whicker, M.L. 1996. Toxic Leaders: When Organizations Go Bad. Westport, Connecticut: Quorum Books.